

NAKNADA NEMATERIJALNE ŠTETE (POJAM, VRSTE I ODREĐIVANJE VISINE NAKNADE)

REZIME: Pitanje naknade nematerijalne štete, možemo slobodno reći, je jedno od večnih pitanja u materiji obligacionog prava. Kada je reč o naknadi nematerijalne štete osnovni izvor pravnih odnosa u ovom segmentu je Zakon o obligacionim odnosima, koji je donet 1978. godine i koji je imao u vidu rešenja koja je kreirala sudska praksa u nedostatku pozitivnopravnih propisa iz ove oblasti. Mišljenja u vezi sa naknadom nematerijalne štete u pravnoj doktrini su bila podeljena. Što se tiče sudske prakse ona je bila dosta restriktivna. Danas više nije sporno ni u pravnoj teoriji ni u sudskoj praksi egzistencija prava na naknadu nematerijalne štete, ali pitanje određivanja njene visine i kriterijuma koje treba primeniti prilikom utvrđivanja visine pravične novčane naknade za pojedine vidove nematerijalne štete je i dalje sporno kako u pravnoj doktrini, tako i u sudskoj praksi. Pored ovog pitanja, pojavljuju se i nova sporna pitanja, a to su: krug subjekata koji imaju pravo na naknadu, oblici naknade nematerijalne štete, pitanje zastarelosti i dosuđivanje zakonske zatezne kamate, kao i pitanje nasleđivanja potraživanja po osnovu naknade nematerijalne štete. Sva ova pitanja autor razmatra u ovom radu, ne samo sa aspekta *de lege lata*, nego i *de lege ferenda*.

Ključne reči: nematerijalna šteta, oblici naknade štete, novčana naknada, pravičnost, subjekti naknade, zastarelost, zatezna kamata

Opšte napomene o naknadi štete

Naknada štete predstavlja otklanjanje štetnih posledica koje trpe oštećena lica, a koje su prouzrokovane radnjom nekog drugog lica. Da bi se štetne posledice otklonile, odgovorna lica za štetu su obavezna (dužna) da nešto daju ili učine oštećenom licu.

* Redovni profesor na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu

Dok je materijalnu štetu moguće reparirati, kod nematerijalne štete nije moguće uspostaviti pređašnje stanje. Stoga se u pravnoj teoriji pa i u sudskoj praksi pitanje njene naknade postavilo kao sporno.

Po jednom mišljenju pravne doktrine, nematerijalna šteta ne može da se ceni u novcu, jer se moralne vrednosti ne mogu svesti na novac. Dosuđivanje novčane naknade predstavlja komercijalizaciju moralnih vrednosti pošto se štetne posledice nastale povredom ličnih dobara ne mogu otkloniti isplatom u novcu. Zato određena novčana naknada nematerijalne štete predstavlja ustvari novčanu kaznu u korist oštećenog. Sledstveno tome, novčana kazna predstavlja sankciju povrede zakonske zabrane, a ne predstavlja naknadu štete. Dovoljna je krivičnopravna zaštita za povređena lična dobra, dok je građanskopravna zaštita nepotrebna. Po ovom mišljenju građanskopravna zaštita predstavlja neku vrstu private kazne kada se dosuđuju određene sume novca na ime naknade nematerijalne štete.

Po drugom mišljenju, naknada nematerijalne štete u novcu ne predstavlja novčanu kaznu, jer se ne mora dosuditi u svakom slučaju i nije unapred određena u nekom iznosu, već je sud dosuđuje po slobodnoj oceni u svakom konkretnom slučaju. Ako se ne bi priznala naknada nematerijalne štete, proizlazilo bi da je imovina bolje zaštićena od ličnih dobara, a što svakako civilizacijski nije prihvatljivo. Naknada nematerijalne štete dosuđivanjem pravične naknade u novcu u suštini predstavlja satisfakciju oštećenim licima, koja istina ne mogu vratiti „svoja povređena moralna dobra“ u pređašnje stanje, ali mogu zadovoljenjem materijalnih dobara postići određeno stanje psihičkog zadovoljstva i mira.

Naša sudska praksa posle Drugog Svetskog rata, u nedostatku pozitivnih propisa, primenjući predratna pravna pravila je restriktivno postupala i načelno nije priznavala naknadu nematerijalne štete, sem nekih izuzetnih slučajeva. Tek 1968. godine na savetovanju sudija najviših sudskih instanci bivše SFRJ je zaključeno da se „smelije“ krene u priznanje nematerijalne štete u sudskoj praksi. Tako da je do donošenja Zakona o obligacionim odnosima (1978. godine) sudska praksa dosta doprinela u kreiranju stavova po ovom pitanju i ti stavovi su našli svoje mesto i u Zakonu o obligacionim odnosima i time bili i normativno-pozitivnopravno inaugurisani.

Danas više nije sporna ni u pravnoj teoriji ni u sudskoj praksi egzistencija prava na naknadu nematerijalne štete, ali pitanje oblika naknade, kruga subjekata koji imaju pravo na naknadu nematerijalne štete i naročito pitanje kriterijuma za određivanje visine naknade jesu i dalje sporna pitanja koja zaslužuju punu pažnju kako pravne nauke, tako i jurisprudencije.

Pravno priznati oblici nematerijalne štete

Zakon o obligacionim odnosima izričito predviđa koji su pravno priznati oblici nematerijalne štete u našem pravu. Po ZOO to su sledeći oblici:

1. Pretrpljeni duševni bolovi usled umanjenja životne aktivnosti (čl. 200 st.1 ZOO),
2. Pretrpljeni fizički bolovi (čl. 200 st. 1),
3. Pretrpljeni strah (čl. 200 st. 1 ZOO),
4. Pretrpljeni duševni bolovi zbog naruženosti (čl. 200 st. 1 ZOO),
5. Pretrpljeni duševni bol zbog smrti bliskog lica (čl. 200 st. 1 ZOO),
6. Pretrpljeni duševni bolovi zbog teškog invaliditeta bliskog lica (čl. 200 st. 3 ZOO),
7. Pretrpljeni duševni bolovi zbog povrede ugleda i časti (čl. 200 st. 1 ZOO),
8. Pretrpljeni duševni bolovi zbog povrede slobode (čl. 200 st. 1 ZOO),
9. Pretrpljeni duševni bolovi zbog povrede prava ličnosti (čl. 200 st. 1 ZOO),
10. Pretrpljeni duševni bolovi zbog krivičnog dela obljubom ili bludnom radnjom odnosno zbog drugog krivičnog dela protiv dostojanstva ličnosti i morala (čl. 202),
11. Buduća nematerijalna šteta ako je u redovnom toku izvesno da će ona trajati i u budućnosti (čl. 203).

Kriterijumi za određivanje visine naknade nematerijalne štete

Prema čl.155. ZOO, šteta je umanjenje nečije imovine (obična šteta) i sprečavanje njenog uvećanja (izmakla korist). Visinu naknade materijalne štete sud utvrđuje poštujući princip potpune naknade odnosno reparacije, a to znači da se imovina oštećenog vraća u ono stanje kakvo je bilo pre nastanka štete (*restitutio in integrum*). U slučaju da nije moguće vraćanje u pređašnje stanje, sud određuje naknadu u novcu prema cenama u vreme donošenja sudske odluke, izuzev slučaj kada Zakon nešto drugo predviđa. Međutim, kada je u pitanju naknada nematerijalne štete jedno od večnih pitanja u praksi sudova je kako utvrditi tj. odmeriti visinu pravične novčane naknade za pojedine vidove nematerijalne štete, po kojim kriterijumima i merilima postupati da bi se pravilno primenile odredbe čl. 200. ZOO, ali i da bi oštećena lica dobila punu satisfakciju.

Postoje brojne rasprave u pravnoj doktrini sa različitim gledištima o ovom pitanju, a takođe i prilična neujednačenost sudske prakse. Obzirom da su sporovi iz oblasti naknade štete najbrojniji u praksi sudova opšte nadležnosti i da po pravilu veoma dugo traju, a imajući u vidu da su ovi sporovi izuzetno značajni za građane, osiguravajuće organizacije, državu i druge pravne subjekte, neophodno je učiniti napor da se ovo pitanje svestrano razmotri i zauzmu odgovarajući stavovi koji će doprineti ravnopravnom položaju građana i da se ovi sporovi što brže, efikasnije i pravičnije rešavaju.

Pošto kod nematerijalne štete nije moguće uspostaviti pređašnje stanje u ovim slučajevima jedino se može ostvariti svrha i cilj naknade putem isplate određene svote novca koja će oštećenim licima dati satisfakciju. Upravo zato što

naturalna restitucija nije moguća u sudskoj praksi se postavilo pitanje kriterijuma za odmeravanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete. Sam zakonski tekst čl.200. ZOO je prilično štur i neodređen da bi sudu koji treba da utvrdi visinu novčane naknade omogućio precizne i objektivno merljive kriterijume za odmeravanje visine naknade. Zašto je zakonodavac tako postupio ostaje za diskusiju, ali je sigurno da zakon ostavlja sudu široku mogućnost za kreiranje sudske prakse, što je s jedne strane dobro jer omogućava individualizaciju svakog konkretnog slučaja, ali s druge strane predstavlja opasnost za arbitrarno postupanje suda.

Jurisprudence a se suočava sa ovim problemom počev od donošenja Zakona o obligacionim odnosima, a možemo reći da je ovo pitanje i danas aktuelno. Bez obzira na činjenicu da su u međuvremenu doneti određeni pravni stavovi po ovom pitanju od strane najviših sudskih instanci i da je sudska praksa tokom vremena izgradila određene kriterijume za utvrđivanje iznosa pravične novčane naknade za pojedine vidove nematerijalne štete, činjenica je da postoji jako velika raznolikost u dosuđivanju pravične novčane naknade po odredbama čl.200. i čl.201. ZOO i to ne samo između sudova unutar Srbije već i između sudija ili veća istog suda, a što se ne može pravdati specifičnostima konkretnog slučaja.

Ova različitost nema opravdanja i direktno doprinosi neravnopravnom položaju građana i ostalih pravnih subjekata što je suprotno osnovnim postulatima sadržanim ne samo u Ustavu već i Zakonu o obligacionim odnosima i opšteprihvaćenim Međunarodnim dokumentima.

U daljem izlaganju ćemo ukazati na osnovne kriterijume koje je izgradila sudska praksa kod dosuđivanja pravične novčane naknade za pojedine oblike (vidove) nematerijalne štete.

Novčana naknada za pretrpljene duševne bolove zbog umanjjenja životne aktivnosti

Umanjenje opšte životne aktivnosti predstavlja vid nematerijalne štete koji nastaje onda kada usled telesne povrede kod povređenog nastupi nemogućnost ili smanjena mogućnost funkcionisanja organa u celini ili jednog njegovog dela. Zbog toga povređeni ne može vršiti uopšte ili može vršiti ograničeno i uz pojačane napore i tegobe opšte životne funkcije i aktivnosti, kao što su kretanje, vršenje svakodnevnih radnji u životu, obavljanje fizioloških funkcija ili zadovoljenje drugih opštih i uobičajenih aktivnosti.

Nematerijalna šteta za pretrpljene duševne bolove zbog umanjjenja životne aktivnosti nastaje kao posledica telesne povrede određenog lica usled koje je nastupilo umanjenje životne aktivnosti. Zbog smanjene funkcionalnosti i aktivnosti organizma i zbog ulaganja većeg napora da bi vršio pokrete i obavljao radnje u zadovoljavanju svakodnevnih potreba i interesa povređeni trpi ili je pretrpeo duševni bol određenog intenziteta, koji zakon pod određenim uslovima priznaje za

vid nematerijalne štete. Lice sa telesnim oštećenjem sve svoje ili većinu životnih aktivnosti vrši uz pojačane napore. Da li će ti napori biti veći ili manji zavisi od težine telesne povrede ili oštećenja zdravlja.

Telesno oštećenje prouzrokovano povredom može se pojaviti u više oblika. To može biti gubitak nekog ekstremiteta ili jednog njegovog dela ili nekog unutrašnjeg ili spoljnog organa ili u vidu slabljenja njihovih funkcija. Novčana naknada nematerijalne štete kao posledica povreda uslovljena je postojanjem duševnog bola zbog umanjenja životne aktivnosti. Kada je izvesno da će duševni bolovi trajati i u budućnosti onda treba naknadu odrediti kako za pretrpljene tako i za izvesne buduće duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti. Naknada za umanjenu životnu aktivnost, po pravilu, se dosuđuje kada se radi o trajnim posledicama. U praksi se uglavnom javljaju samo takvi slučajevi jer svaka teška telesna povreda, svaki prelom nosi trajne i definitivne posledice. Naknada se, međutim, zbog umanjene životne aktivnosti ne daje samo kada su posledice trajne već i u slučaju kada su privremene pod uslovom daje oštećenje tela bilo značajno. Tako prema presudi Vrhovnog suda Srbije broj Rev. 1344/83 „naknada za umanjenu životnu sposobnost može se dosuditi i u slučaju privremenog umanjenja životne aktivnosti kad postoji mogućnost da se posle dužeg lečenja hirurškim intervencijama uklone posledice pretrpljene povrede. Naknada je uslovljena samo postojanjem visokog stepena telesnog oštećenja“. U ovom slučaju, kao i u njemu sličnim, naknada je data u vidu rente zbog neizvesnosti kad će doći do hirurške intervencije. Zakon o obligacionim odnosima je jasno razgraničio naknadu za materijalnu štetu zbog telesne povrede ili narušenog zdravlja (čl.195. ZOO) i naknadu za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti (čl.200 st.1 ZOO). Tako da sada nema više dilema u razgraničenju ove dve vrste štete: naknade nematerijalne štete zbog umanjene životne aktivnosti i naknade materijalne štete zbog umanjene radne sposobnosti.

Odlučujuće okolnosti za odmeravanje visine naknade za ovu vrstu štete su stepen duševnih bolova i njihovo trajanje. Sve druge okolnosti koje su značajne za odmeravanje naknade imaju karakter pomoćnih merila i doprinose provođenju načela o individualizaciji naknade. Tu pre svega treba utvrditi objektivni nalaz-stepen telesnog oštećenja i kako se telesno oštećenje manifestuje s obzirom na životne aktivnosti oštećenog. Isto tako kao značajnu okolnost treba uzeti u obzir starost oštećenog. Stepennost oštećenosti izražen u procentima prema nalazu veštaka, što je čest slučaj u praksi sudova, nije dovoljan sam za sebe kao merilo za novčanu naknadu, već su bitne posledice koje će se odraziti na duševne bolove oštećenog. Zato kod nalaza i mišljenja veštaka ne treba insistirati samo na utvrđenju procenta umanjenja životne aktivnosti, već tražiti opis posledica iz kojih se vidi u čemu se sastoji umanjenje životne aktivnosti i duševni bolovi zbog toga. Ukazaćemo na presudu Vrhovnog suda Vojvodine br. Rev. 306/83 u kojoj je istaknuto sledeće „Nije osnovan revizijski razlog da je pobijana drugostepena presuda zasnovana na pogrešnoj primeni materijalnog prava u vezi dosuđene novčane

naknade tužiocu za pretrpljene duševne bolove zbog umanjjenja životne aktivnosti u iznosu od 105.000 dinara. Naime radi se o posebnom vidu nematerijalne štete kao posledici telesnog povređivanja, koji se kao takav razlikuje od ostalih vidova štete kao što su primera radi: fizički bolovi, strah, naruženost. Ovaj vid štete predstavlja trpljenje duševnih bolova zbog umanjjenja životne aktivnosti usled gubitka odnosno oštećenja ili onesposobljenja pojedinih organa ili delova tela koji ima za posledicu ograničenje pokretljivosti ili otežanu normalnu aktivnost organizma, jer s obzirom na takvo stanje organizma oštećeni ne može vršiti, ili samo uz pojačane napore može vršiti opšte životne funkcije i aktivnosti, kao što su kretanje i obavljanje drugih svakodnevni poslova. Prema tome, za odlučivanje o zahtevu za novčanu nadoknadu tog vida nematerijalne štete, suprotno pravnom shvatanju tuženog iznetom u reviziji, nije presudno koliki je procenat telesnog oštećenja tužioca (35%), već koje su trajne posledice povređivanja ili kako se one manifestuju odnosno kako i koliko utiču na opšte smanjenje životne aktivnosti tužioca.“

U našoj sudskoj praksi umanjjenje životne aktivnosti se utvrđuje obično veštačenjem po veštaku medicinske struke, a iskazuje procentualno. Sudovi uglavnom polaze od utvrđenog procenta umanjjenja opšte životne aktivnosti i prema tome dosuđuju pravičnu novčanu naknadu za ovaj vid štete. Međutim, ovako postupanje sudova ne doprinosi individualizaciji slučaja ili pak ne u dovoljnoj meri. Zato, prilikom odmeravanja novčane naknade za duševne bolove zbog umanjjenja životne aktivnosti, sud treba da uzme u obzir sve okolnosti koje su od značaja za intenzitet duševnih bolova, a pre svega: stepen invaliditeta, jačinu i trajanje posledica, zanimanje i starost oštećenog. U praksi se događa da kod raznih veštaka postoje različita merila za određivanje stepena invalidnosti, te objektivno dolazi do nejednakih tretmana oštećenih. S toga bi zaista bilo neophodno pristupiti izradi jedinstvenih kriterijuma koji bi omogućili veštacima određivanje stepena invaliditeta na bazi medicinskih kriterijuma, a ostale faktore koji utiču na odmeravanje naknade trebalo bi prepustiti vrednovanju suda. U praksi se događa da veštaci daju nalaz i mišljenje na bazi važećih tablica osiguravajućih organizacija ili fondova penzijskog i invalidskog osiguranja. Međutim sudovi po pravilu ne prihvataju ove tablice jer stepen umanjjenja životne aktivnosti zavisi od subjektivnih osobina povređenog. Za pravilnu ocenu treba uzeti u kojoj meri utvrđena invalidnost deluje na ukupnu sposobnost oštećenog u njegovom životu, te sagledati sve elemente koji individualno određuju umanjjenje životne aktivnosti, dakle koje ukazuju na stepen duševnih bolova oštećenog lica zbog smanjenja sposobnosti u životu. Pomenute tablice mogu da posluže kao orijentacija odnosno jedna od utvrđenih činjenica, ali ne mogu biti podloga za donošenje meritorne odluke o visini pravične novčane naknade. Za pravilnu ocenu treba uzeti u kojoj meri utvrđena invalidnost deluje na ukupnu sposobnost oštećenog u njegovom životu te sagledati sve elemente koji individualno određuju umanjjenje životne aktivnosti, dakle koje ukazuju na stepen duševnih bolova određenog lica zbog umanjjenja opšte životne aktivnosti u životu. Čest je slučaj da s obzirom na različite

specijalnosti, mišljenje o stepenu invalidnosti daju dva ili više veštaka s obzirom na povrede koje je oštećeni pretrpeo (recimo ortoped, neuropsihijatar, ili ortoped, internista ili traumatolog i slično). U tom slučaju treba voditi računa da se stepen umanjenja opšte životne aktivnosti ne treba utvrđivati na bazi prostog sabiranja datih procenata invaliditeta već je potrebno saslušati veštake na okolnost procenata ukupnog nastalog umanjenja opšte životne aktivnosti. Satisfakcija za pojačane napore dosuđuje se oštećenom kad su nakon dovršenog lečenja ostale takve posledice koje znatno utiču na normalan život i rad oštećenog kroz duže vreme ili doživotno i koje iziskuje ulaganje pojačanih napora, ali se satisfakcija ne može dosuditi za smetnje nastale u vreme lečenja zbog prisilnog mirovanja, kretanja na štakama ili uz pomoć druge osobe, jer su sve te nelagodnosti i naponi već uzeti u obzir kod dosuđivanja naknade za pretrpljene fizičke bolove.

Kod dosuđivanja pravične naknade ovog vida nematerijalne štete takode se mora voditi računa i o činjenici da li je invalidnost delom posledica bolesti kao prirodnog faktora, a delom štetnog događaja kao ljudske radnje. Tako da kod utvrđenja obima nematerijalne štete zbog umanjenja životne aktivnosti mora se uzeti u obzir delovanje svakog od ovih faktora. Kao što smo već napomenuli, visina naknade za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti ne zavisi samo od stepena telesnog oštećenja, već i od drugih okolnosti koje mogu biti od uticaja na jačinu i trajanje duševnih bolova, a to su zanimanje oštećenog, životna dob, radni vek i si. To znači da prilikom odmeravanja naknade mora se voditi računa o čitavom nizu okolnosti koje mogu biti od uticaja da naknada bude veća ili manja.

Novčana naknada za pretrpljene fizičke bolove

Fizički bol kao manifestacija povrede tela najčešći je oblik nematerijalne štete. Za postojanje fizičkog bola kao osnova za štetu nužno je utvrditi neke objektivne elemente, a to su priroda i obim pretrpljene povrede, sa eventualnim komplikacijama nastalim u toku lečenja. Subjektivni kriterijum kod ovog oblika štete je zapostavljen, jer unosi neizvesnost s obzirom da se radi o fizičkom bolu, osećaju koji registruje nervni sistem. U pitanju je unutrašnji fenomen čoveka u koji je objektivno teško ući. Međutim, i ovde je moguće izvesno individualiziranje slučaja, što je i nužno činiti prilikom dosuđivanja pravične novčane naknade.

Kod dosuđivanja naknade za pretrpljene fizičke bolove treba voditi računa da će sud dosuditi pravičnu novčanu naknadu „ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina i trajanje bolova to opravdavaju, vodeći pri tome računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive s njenom prirodom i društvenom svrhom“. To znači da se za fizičke bolove neznatnog intenziteta ne može dosuditi naknada jer bi dosuđivanje naknade u takvoj situaciji bilo protivno cilju zbog kojeg se dosuđuje u smislu čl. 200. ZOO. Međutim, to ne znači da oštećeni nema pravo

na naknadu štete usled pretrpljene lake telesne povrede jer i kod ovih povreda moguće je da oštećeni pretrpi bolove jačeg ili srednjeg intenziteta i da duže traju. Prilikom utvrđivanja štete i odmeravanja visine naknade treba voditi računa da se uzimaju u obzir fizički bolovi od nastanka štetnog događaja do završetka lečenja. Svi kasniji bolovi priznaju se u okviru naknade za umanjeње životne aktivnosti. Takođe, treba reći da sud mora prilikom odmeravanja naknade za ovaj vid nematerijalne štete uzeti u obzir i sve nelagodnosti u toku lečenja. Isto tako mora se voditi računa o tome u kom predelu tela se javljaju bolovi. Tako npr. bolovi koji su vezani za glavu su tegobniji od bolova na nekom drugom delu tela. Naknada za pretrpljene fizičke bolove ne odmerava se samo prema trajanju i intenzitetu bola već i prema karakteru ozleda koje je pretrpeo oštećeni. Isto tako treba uzeti u obzir i okolnosti kojima je lečenje bilo praćeno, npr. broj operativnih zahvata, dugotrajno nepomično ležanje, teškoće prilikom ishrane, fizikalna terapija i slično. Svaki bol i svaka nelagodnost koja nastaje u toku lečenja, a odnosi se npr. na nesvestice, imobilizaciju, hospitalizaciju, infuzije, transfuzije, fizikalnu rehabilitaciju itd., dakle sve on što trpi oštećeni se razmatra u okviru naknade za fizičke bolove, jer svaka od ovih pobrojanih nelagodnosti ima svoju težinu i sve se one prepliću sa fizičkim bolovima. Prilikom individualizacije naknade za ovaj vid nematerijalne štete treba imati u vidu i starosnu dob oštećenog, eventualno veću osetljivost zbog emocionalne labilnosti ili pak zbog bolešljivosti oštećenog (npr. kada su u pitanju srčani bolesnici) itd. Ako više mesta na telu boli, onda bol najjačeg intenziteta pokriva druge bolove. Najbolje je s obzirom na navedenu kompleksnost osećanja bola da bolove, njihovo trajanje i intenzitet veštače zajedno veštak neuropsihijatar i veštak traumatolog, od kojih prvi može dati kompletno mišljenje o ličnosti tužioca-oštećenog i periodu nastajanja bola, kao i kvalitetu bola, dok drugi veštak daje mišljenje o kontinuitetu bola i delovanju sredstava za smanjenje bolova. Visina naknade za pretrpljene fizičke bolove određuje se primenom čl. 224. Zakona o parničnom postupku. Međutim, ta slobodna ocena je uslovljena dužnošću suda da prilikom odmeravanja naknade vodi računa o svim okolnostima konkretnog slučaja i ostalim uslovima određenim u propisu člana 200. st.2. ZOO, i da valjano obrazloži svoju odluku.

U sudskoj praksi je uobičajeno da se intenzitet bolova odmerava u skali od 1. do 10. ovo je naročito prisutno kod sudova u Vojvodini. Međutim, Vrhovni sud smatra da ne treba ići po skali od 1 do 10 već po sledećim kategorijama: slabi bolovi, bolovi srednjeg intenziteta i bolovi jakog intenziteta.

Treba zaključiti da u sadašnjem vremenu ne postoji mera kojom se jačina i patnje čoveka mogu izračunati. Ovo tim pre što se u nekim slučajevima osećanje bola bazira na psihološkoj osnovi bez važećih fizioloških razloga. No, bez obzira na napred iznetu konstataciju, u svakom slučaju sud mora odlučiti o postavljenom tužbenom zahtevu za naknadu nematerijalne štete zbog pretrpljenih fizičkih bolova i prilikom odmeravanja visine pravične novčane naknade mora voditi računa o sledećim elementima: ličnosti oštećenog, trajanju i intenzitetu bola,

karakteru povrede, starosnoj dobi oštećenog i primeni sredstava za suzbijanje bolova. Prilikom veštačenja bola svakako treba uzeti u obzir okolnost, koja se javlja dosta često, da oštećeni oseća bol od više istovremenih povreda. U tom slučaju bol treba veštačiti jedinstveno, jer se radi o jedinstvenom osećaju.

Novčana naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenog straha

Prema odredbi 51. 200 st. 1 ZOO proizilazi da oštećeno lice ima pravo na novčanu naknadu za pretrpljeni strah samo ako je strah bio intenzivan i trajao do tog stepena da to kod čoveka izaziva takav doživljaj koji odgovara stanju psihičke traume, odnosno određenog duševnog potresa ili šoka u kome se povređeni nade zbog štetnog događaja, kao i kasnije zbog osnovane zabrinutosti o posledicama povrede. Prema zaključku sa savetovanja Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 15.X 1986. godine: „*Pravična novčana naknada može se dosuditi za strah koji je bio intenzivan i dužeg trajanja. Ako je intenzivan strah kratko trajao, naknada se može dosuditi pod uslovom da je u dužem vremenskom periodu narušena psihička ravnoteža oštećenog.*“ To znači da običan strah, zabrinutost, zebnja i neizvesnost koji prestaju ubrzo nakon pojavljivanja ne predstavljaju takav strah koji bi opravdao novčanu naknadu nematerijalne štete pa se u tom slučaju naknada za ovaj vid štete ne bi ni dosuđivala.

Za razliku od bola koji je prvenstveno telesni osećaj, strah je psihički osećaj i posledica je neke opasnosti u kojoj se našlo lice koje ga doživljava. Strah će se javiti uvek kada je čovek u određenim kriznim situacijama. Strah i bol mogu postojati istovremeno, ali je moguće da se strah javi i nezavisno od fizičkog bola, na primer kad neko lice preživi tešku saobraćajnu nezgodu, a prođe bez telesnih ozleđa (i to se dešava u životu).

Ranija sudska praksa je bila restriktivnija u pogledu utvrđivanja naknade za ovaj vid nematerijalne štete. Nakon donošenje ZOO možemo zapaziti da se naknada za pretrpljeni strah dosuđuje i kada doživljeni strah nije izazvao trajnije posledice u emocionalnoj sferi oštećenikove ličnosti, na čemu se ranije insistiralo. Naime, prema formulaciji odredbe čl.200 st.1 ZOO naknada za pretrpljeni strah može biti dosuđena kada okolnosti slučaja, a naročito jačina straha i njegovo trajanje to opravdavaju. Dakle, zakon ne predviđa da je doživljeni strah izazvao trajnije posledice kao uslov za dosuđivanje ovog vida naknade nematerijalne štete. Ovakvo stanovište je realnije utoliko što je objektivno bliže stvarnosti, prvenstveno zato što se trajnije posledice straha javljaju samo izuzetno i to kod lica koja boluju uglavnom od psihosomatskih bolesti. Sigurno da od nalaza i mišljenja lekara veštaka će u mnogome zavisiti dosuđivanje po ovom osnovu naknade štete. Ako je strah izazvao trajne psihičke smetnje tada se ovo uzima u obzir prilikom dosuđivanja naknade štete zbog duševnih bolova usled umanjenja opšte životne aktivnosti.

Naknadu štete zbog pretrpljenog straha može ostvariti lice koje je neposredno pretrpelo strah. Ukoliko je strah izazvan brigom za drugoga, pa makar se radi o vrlo bliskom srodniku, takav strah nije pravno priznata nematerijalna šteta. U tom smislu postoji zaključak sa savetovanja građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i autonomnih pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 14. i 15. IX 1983. godine gde je rečeno da „*Osnovni intezivni strah roditelja za sudbinu svoga deteta nije pravno priznata nematerijalna šteta u smislu čl. 200. st. 1. ZOO.*“ U sudskoj praksi je napravljena razlika između primarnog i sekundarnog straha. Primarni strah je onaj koji nastaje pre neposredno očekivanog štetnog događaja, a sekundarni strah je onaj do kojeg dolazi nakon štetnog događaja zbog bojazni za vlastitu sudbinu. Međutim, bez obzira na to da li se radi o primarnom ili sekundarnom strahu kao posledici povređivanja, i jedan i drugi vid straha predstavlja osnov za dosuđivanje satisfakcije, a opravdanost i visina takvog zahteva zavisi od okolnosti konkretnog slučaja.

Sud donosi odluku o naknadi štete za pretrpljeni strah po pravilu nakon što veštak da svoj nalaz i mišljenje. Međutim, iako je odomaćeno u sudskoj praksi da se lekari veštaci prilikom davanja svog nalaza i mišljenja koriste uobičajenom skalom od 1 do 10, kako za pretrpljene fizičke bolove tako i za pretrpljeni strah, smatramo daje ispravnije i pogodnije izražavati visinu odnosno intenzitet straha kao i kod pretrpljenih fizičkih bolova sa kategorijama: strah slabog intenziteta, strah srednjeg intenziteta, strah jakog intenziteta. Od veštaka treba da se traži precizno izjašnjenje o intenzitetu straha kod oštećenog kao i o dužini trajanja straha.

Kod određivanja pravične novčane naknade za pretrpljeni strah treba uzeti u obzir i strah zbog neizvesnosti ishoda lečenja, strah koji oštećeni trpi u bolnici, ako su na njega morale biti primenjene agresivne i neprijatne metode lečenja. Tako na primer u jednoj presudi je utvrđeno da je tužilac – dečak od 4 godine pretrpeo strah jakog inteziteta kako u vreme samog događaja tako i za vreme lečenja upravo zbog primene ovih neprijatnih metoda lečenja. Osim toga, ostalo je zaziranje od medicinskog osoblja jer ga to podseća na neprijatnosti za vreme lečenja. Ove okolnosti takođe utiču na visinu pravične novčane naknade.

Kako je strah emocionalni poremećaj, to stanje straha i njegove posledice može kompetentno da veštači samo lekar neuropsihijatar uz pomoć psihologa. On treba da se izjasni o načinu kako se doživljeni strah manifestovao, koliko je bilo njegovo trajanje i intenzitet, o uzrocima pojave straha, te o posledicama koje strah ostavlja na psihi oštećenog. Novčana naknada za strah se dosuđuje po slobodnoj oceni, a na osnovu utvrđenih bitnih okolnosti.

Ovde treba istaći da su u sudskoj praksi zapaženi i slučajevi zloupotrebe utoliko što se za događaj koji objektivno nije bio takvog karaktera da izaziva visok stepen straha dosuđuju znatni novčani iznosi naknade po osnovu pretrpljenog straha, a što realno ne proizilazi iz bitnih okolnosti konkretnog slučaja. Po pravilu, sud se tu suočava sa problemom objektivnosti nalaza i mišljenja lekara veštaka. Drugi problem koji se zapaža u sudskoj praksi (to istina nije toliko čest),

jeste da nalaz i mišljenje u vezi sa pretrpljenim strahom daju lekari – veštaci koji nisu odgovarajuće specijalnosti, npr. lekar ortoped, a trebalo bi neuropsihijatar ili psiholog. Ovo je uglavnom slučaj kod sudova koji se nalaze u manjim mestima.

Novčana naknada za pretrpljene duševne bolove zbog naruženosti

Naruženost kao oblik nematerijalne štete javlja se u potpunom ili delimičnom gubitku nekog ekstremiteta, naruženju izgleda ili naruženju nekog dela tela. Međutim, ono što opravdava posebnu novčanu naknadu za ovaj oblik štete je duševni bol koji usled toga trpi povređeno lice. Prema tome, samo postojanje estetskog defekta bez duševnog bola ne bi bio dovoljan osnov za dosuđivanje naknade štete zbog naruženosti.

Novčana naknada za naruženost daje se samo za onu naruženost koja predstavlja znatnu promenu i koja kod drugih lica stvara nepovoljan utisak, što se sve odražava na duševne bolove kod oštećenog. Samo saznanje o naruženosti, a pogotovo kada je ta naruženost znatno uočljiva drugim licima, ima za posledicu kod oštećenog da se stvara osećaj neugodnosti, a u vezi s tim i osećaj manje vrednosti prema ostalim licima koja taj nedostatak imaju. U sudskoj praksi se naruženost deli u tri kategorije: naruženje jakog stepena, naruženje srednjeg stepena.

1. Naruženje lakog stepena. Sudovi traže od veštaka da se kod veštačenja opredele za neku od navedene tri kategorije, pa se ovakva klasifikacija naruženja uglavnom odomaćila u sudskoj praksi. Prema sadašnjem stepenu razvoja nauke nema metoda kojim bi se duševni bolovi koji su posledica naruženosti egzaktno merili, ali iskustvo uči da se u slučaju naruženosti na njihovo postojanje može sa osnovom računati, pa je dužnost suda da ocenom stepena naruženosti utvrdi primerenu satisfakciju. Centralno pitanje kod naknade ovog vida štete jeste utvrđenje da li oštećeni trpi duševne bolove zbog naruženosti, u kojoj meri, te kakav je uticaj tog trpljenja na psihički život oštećenog. Tek posle utvrđenja duševnih bolova može se odlučiti o pravičnoj novčanoj naknadi za ovaj vid nematerijalne štete, jer sud neće dosuditi satisfakciju ako utvrdi da uprkos naruženosti oštećeni ne trpi duševne bolove, pošto naruženje samo po sebi nije osnova za naknadu nematerijalne štete. Ukoliko je psihičko stanje oštećenog takvo da nije u stanju da shvati značaj naruženosti, nema osnova za dosuđivanje naknade. Tako je u sudskoj praksi izražen stav da ako oštećeni zbog zadobijenih teških telesnih povreda po glavi bude psihički toliko poremećen da nije u mogućnosti da uopšte shvati stanje u kome se nalazi zbog čega ne trpi duševne bolove usled teške telesne naruženosti koja objektivno postoji, onda on ne trpi nematerijalnu štetu zbog naruženosti niti ima pravo na naknadu ovog vida štete. Veštak mora utvrditi postojanje, ustaljenost i intenzitet duševnih bolova koji su posledica naruženosti. Visina naknade zavisi od niza okolnosti koje mogu biti od uticaja da duševni bolovi budu veći ili manji. Te okolnosti možemo podeliti u subjektivne

i objektivne. Objektivna merila su izmena spoljašnjosti oštećenog, njihova primetnost odnosno vidljivost, obim i mogućnost pokrivanja, starost i pol oštećenog itd. Subjektivna merila se sastoje u uticanju ovih okolnosti na psihičku ravnotežu oštećenog, odnosno njegovo psihičko stanje uopšte. Na visinu naknade utiče i starost oštećenog, tako da se pri naruženju dece i mladih priznaje veća naknada u sudskoj praksi. Ni mesto gde se nalazi naruženost nije bez uticaja za određivanje naknade. Tako, ako se nalazi na lieu ili drugim vidljivim delovima tela, dosuđuje se veći iznos naknade. Određene profesije takode mogu biti od značaja pri određivanju naknade. Duševni bolovi zbog naruženosti biće veći kod glumaca, menekena i sl., te i o tome treba voditi računa.

Posebno pitanje koje se ovde postavlja, naročito u današnje vreme, s obzirom na dostignuti stepen razvoja plastične hirurgije, jeste kako dosuđivati naknadu ovog vida štete u situaciji ako se naruženje može sanirati hirurškom intervencijom. Drugim rečima, kako treba da postupi sud kada oštećeni zahteva naknadu za naruženost, a veštak medicinske struke utvrdi da bi se naruženost mogla potpuno ukloniti plastičnom operacijom? Po mišljenju nekih autora (Z. Petrović) u ovakvom slučaju treba odbiti tužbeni zahtev oštećenog za naknade nematerijalne štete u pogledu naruženosti. Naše mišljenje je da se ovakvo stanovište ne bi moglo generalno prihvatiti. Naime, svaka hirurška intervencija nosi određeni rizik i nije svako podjednako spreman da se izloži ovom riziku. Stoga je potrebno utvrditi da li se prilikom ove hirurške intervencije radi o zahvatu kojem bi se po redovnom toku stvari podvrgao svaki čovek bez rizika od štetnih posledica. U ovakvim situacijama mogao bi se primeniti zaključak sa savetovanja građanskih i gradansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, vrhovnih sudova republika i autonomnih pokrajina i Vrhovnog vojnog suda od 15. i 16. 10.1986. godine, po kome: „Neće se smatrati da je oštećeni svojim ponašanjem doprineo povećanju štete, odnosno da je sprečio njeno umanjenje, samo zbog toga što je odbio da se podvrgne određenim medicinskim zahvatima, ukoliko se ne radi o lečenju kojem bi se svaki čovek po redovnom toku stvari podvrgao bez rizika od štetnih posledica samog lečenja“.

Visinu naknade za ovaj vid nematerijalne štete treba odmeriti u skladu sa članom 200. stav 1. i 2. ZOO. Karakterističan je stav u tom pogledu izražen u odluci Vrhovnog suda Vojvodine broj Rev. 1217/84 gde se ističe: „*novčana naknada nematerijalne štete pripada samo za naruženost koja predstavlja znatnu deformaciju koja kod drugih osoba izaziva nepovoljan utisak, a kod oštećenog zbog toga se stvara duševna patnja.*“

Ovde treba istaći i to da je pravno relevantan termin za ovaj oblik samo izraz naruženost. U sudskim odlukama često se javljaju termini unakaženost, narušeni estetski izgled, kozmetički efekti i dr. Smatramo daje ovo pogrešno, i da bi ubuduće u skladu sa zakonom trebalo pravilno označiti ovaj vid nematerijalne štete terminom naruženost zbog duševnih bolova kako je predviđeno članom 200. st. 1 ZOO.

Prema tome da rezimiramo, osnovno merilo za naknadu duševnih bolova zbog naruženosti su intenzitet i trajanje duševnih bolova, a druge okolnosti koje utiču na visinu naknade štete su: obim i vrsta promene spoljašnosti oštećenog, mesto promena i vidljivost, mogućnost pokrivanja ožiljaka, bol oštećenog, i starost kao objektivna merila, te lične okolnosti (zanimanje) i lične osobine oštećenog koje određuju obim i intenzitet duševnih bolova zbog promene koja predstavlja naruženost kao subjektivna merila.

Naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenih duševnih bolova usled smrti bliskog lica

Prema čl. 200 st. 1 ZOO sud će dosuditi novčanu naknadu zbog smrti bliskog lica ako okolnosti slučaja opravdavaju dosuđivanje takve naknade. Prema 61. 201. ZOO ta naknada se može dosuditi bračnom drugu, deci i roditeljima umrlog lica, a u slučaju trajnije zajednice života između umrlog i njegove braće i sestara naknada se može dosuditi i braći i sestrama.

Kod odmeravanja visine naknade za ovaj vid štete treba voditi računa o čitavom nizu okolnosti koje mogu biti od uticaja da taj iznos bude manji ili veći.

Kakav je intenzitet bola kao činjenica od koje zavisi visina naknade štete zavisi od okolnosti konkretnog slučaja, a ne od godina umrlog. Čak i duboka starost ne umanjuje intenzitet bola za bliskim licem. Prirodna je pojava da se upravo preme starijim i nemoćnim licima oseća velika privrženost i emotivna vezanost. Pa upravo zbog toga duševni bol zbog neočekivane smrti može biti čak i veća nego inače.

U praksi se takode pojavilo kao pitanje određivanje visine naknade za ovaj vid nematerijalne štete kada je u pitanju smrt deteta odnosno roditelja i kada je u pitanju smrt bračnog druga. Da li treba praviti razliku u iznosima ili ne? U sudskoj praksi se različito postupa. Jedni uzimaju da je duševni bol roditelja za izgubljenim detetom veći od duševnih bolova za izgubljenim bračnim drugom. Drugi, pak, smatraju da ne treba praviti razliku. Svakako da se svi slučajevi ne mogu unificirati. Kod utvrđivanja naknade zbog smrti bračnog druga svakako bi trebalo uzeti u obzir dužinu trajanja braka kao i odnose između bračnih drugova u bračnoj zajednici, njihovu emotivnu povezanost i međusobnu upućenost jedno na drugo. Imamo primera u sudskoj praksi daje sud uzeo u obzir okolnost daje oštećeni invalid koji se nije mogao sam za sebe brinuti, već se za njega brinula njegova supruga. Gubitak supruge u takvoj situaciji prouzrokovao je oštećenom daleko veće duševne bolove, te srazmerno tome je njemu i utvrđena visina pravične naknade za duševne bolove zbog smrti supruge.

Kod određivanja naknade roditeljima zbog gubitka odrasle dece treba imati u vidu da li su živeli zajedno u zajedničkom domaćinstvu, kakvi su odnosi bili u porodičnoj zajednici ili su bili razdvojeni i u relativno slabom kontaktu. Nije bez uticaja okolnost da li se radi o jednom detetu- jedincu. Naime, u takvim

situacijama je za očekivanje daje duševni bol roditelja veći ako se radi o detetu jedincu. Osim toga, duševni bol roditelja je tim veći ukoliko su patnje umrlog bile veće. Braći i sestrama se po pravilu dosuđuje manja naknada, mada i to ne bi trebalo da bude pravilo, s obzirom da bi se u svakom konkretnom slučaju trebalo videti u kakvim su međusobnim odnosima bili pre smrti.

Posebno pitanje se postavlja u slučaju pogibije u saobraćajnoj nesreći više lica -srodnika. Da li se naknada u takvim slučajevima sabira za svako poginulo lice? Stalo se na stanovište da je duševni bol zbog izgubljenih članova porodice jedinstven i da se ne može deliti po glavama niti uvećavati matematičkim zbrajanjem prema broju izgubljenih bliskih lica, pa stoga i naknadu za više lica treba utvrditi u jednom iznosu imajući u vidu sve okolnosti slučaja. Svakako da će naknada u tom slučaju biti veća nego kada se radi o smrti jednog lica.

Naknada nematerijalne štete zbog naročito teškog invaliditeta bliskog lica

Prema odredbi čl. 201 ZOO u slučaju naročito teškog invaliditeta bliskog lica sud može dosuditi njegovom bračnom drugu, deci i roditeljima pravičnu novčanu naknadu za njihove duševne bolove. ZOO je pošao od pretpostavke da i u ovom slučaju trebe dati naknadu za nematerijalnu štetu jer je opšte poznata činjenica da je ponekad teži psihički udar za bliskog srodnika, ako mu je srodnik tako teško povređen da je u stvari uništen kao ličnost.

Za ovaj vid nematerijalne štete bitan je karakter povrede bliskog lica, a to znači da je mišljenje veštaka medicinske struke od velike važnosti da bi se moglo ustanoviti da li se radi o takvoj telesnoj povredi koja dovodi do naročito teškog invaliditeta. Obično se smatra naročito teškim invaliditetom ono lice kome je telesni izgled tako narušen da je ono nesposobno faktički za obavljanje i osnovnih životnih funkcija, da ono vegetira, te da mu nedostaju pojedini delovi tela koji su vidljivi i kod bliskog srodnika izazavaju osećaj boli u psihičkoj sferi, a kod drugih izazivaju nelagodnost i izbegavanje da se susretne sa takvim licem. Šta je to naročito teški invaliditet će u svakom slučaju odrediti sud imajući u vidu težinu telesnih povreda bliskog lica, njegovu starost, profesiju koju je obavljao. To znači da naknada nematerijalne štete za duševne bolove zbog naročito teškog invaliditeta bliskog lica se može dosuđivati kada je telesno oštećenje takve prirode da ugrožava osnovne životne funkcije povređenog lica, a srodnici koji su zakonom navedeni trpe intenzivne duševne bolove zbog toga.

U sudskoj praksi prilikom odlučivanja o pravu na naknadu za ovaj vid štete je izražen stav da je od važnosti činjenica da li lice koje je doživelo tešku povredu i postalo invalidom živi stalno sa onim licem koje traži naknadu. Naime, preme odredbi čl. 201 st. 3 ZOO naknada nematerijalne štete za duševne bolove zbog naročito teškog invaliditeta usled pretrpljene telesne povrede bliskog srodnika može se priznati samo onom licu koje je u svakodnevnom životu izloženo tome

da negujući povređenog kao očevidac neprestano učestvuje u njegovim patnjama zbog invalidnosti, a ne u slučaju da je briga i staranje o povređenom stalno poverena odgovarajućoj ustanovi. Takode je od važnosti i procenat invaliditeta. Po pravilu invalidnost mora biti preko 60–70%. Odlukom suda priznato je pravo roditeljima na naknadu štete zbog duševnih bolova koje trpe usled teškog invaliditeta svoga deteta, koji je praćen naruženosti celog tela, usled toga što je detetu amputirana noga i umanjena životna aktivnost za 70%. Ali u sudskoj praksi ima primera da se dosuđuje pravična novčana naknada za ovaj vid štete i kada je procenat invaliditeta manji, npr. 40%, ali su duševni bolovi koje trpe bliski srodnici takvi da opravdavaju dosuđivanje ove naknade, što ukazuje da sam procenat invaliditeta ne može biti jedino merilo kod dosuđivanja ovog vida naknade.

Kada je reč o dosuđivanju pravične naknade za ovaj vid nematerijalne štete treba imati u vidu i odredbu čl. 200. st.2. ZOO da prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i o visini njene naknade, sud mora da vodi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom. Ova odredba je propisana u cilju sprečavanja komercijalizacije ličnih dobara.

Naknada nematerijalne štete zbog neopravdane osude i neosnovanog lišenja slobode

Pravo na naknadu štete pripada licu:

1. koje je bilo u pritvoru, a nije došlo do pokretanja krivičnog postupka ili je krivični postupak obustavljen pravosnažnim rešenjem ili pravosnažnom presudom oslobođen od optužbe ili je optužba odbijena,
2. koje je izdržavalo kaznu lišenja slobode, a povodom ponavljanja krivičnog postupka, zahteva za zaštitu zakonitosti ili zahteva za vanredno preispitivanje pravosnažne presude izrečena mu je kazna lišenja slobode u kraćem trajanju od kazne koju je izdržalo ili krivična sankcija koja se ne sastoji u lišenju slobode, ili je oglašeno krivim, a oslobođeno od kazne,
3. koje je usled greške ili nezakonitog rada organa neosnovano lišeno slobode ili je zadržano duže u pritvoru ili u ustanovi za izdržavanje kazne ili mere; koje je u pritvoru provelo duže vreme nego što traje kazna zatvora na koju je osuđen.

U odgovoru na pitanje koje su posledice u vidu nematerijalne štete po ličnost treba poći od pitanja ličnosti čoveka u društvu uopšte. Naime, svaki čovek je proizvod sopstvene sredine u kojoj živi i radi, u kojoj se manifestuje kao stvaralac, kao roditelj, suprug i sl. Svaki čovek uživa u toj sredini određeni ugled. Taj ugled on nastoji da očuva i poveća. Ugled čoveka u velikoj meri zavisi i od njegovog dostojanstva koje svakako predstavlja jednu od osnovnih komponenti ličnosti čoveka koji stiče u društvu i bez koje ne bi bio ličnost. Upravo je

dostojanstvo čoveka taj element koji mu pribavlja poštovanje. Stoga, kada se neko lice nađe u zatvoru ili pritvoru neopravdano ono trpi teške duševne bolove zbog neopravdano oduzete slobode. Pre svega mora da trpi zatvorsku atmosferu i kruta pravila zatvorske discipline. Nije više slobodan da učestvuje u ma kojoj od ranijih aktivnosti od kojih je bio sastavljen njegov svakodnevni život. Sigurno je najgore osećanje da mu je neopravdano oduzeta sloboda, te suočavanje sa bezizlaznošću situacije. Psihičko stanje osuđenika se pogoršava ako je za delo zbog kojeg je osuđen odbačen od svoje okoline, porodice i prijatelja. Znači, neopravdanom osudom, odnosno neosnovanim lišenjem slobode povređeno je jedno od najvrednijih čovekovih dobara, a to je njegovo dostojanstvo i sloboda.

Najčešći zahtevi za novčanu naknadu nematerijalne štete odnose se na štetu za pretrpljene duševne bolove tokom boravka u pritvoru ili na izdržavanju kazne, te na štetu zbog povrede časti i ugleda zbog neopravdane osude i neosnovanog lišenja slobode. U rešavanju zahteva za naknadu nematerijalne štete postavlja se kao sporno pitanje da li oštećenom pripada jedan jedinstveni vid naknade štete po ovom osnovu, ili se tu radi o više vidova naknade štete. U sudskoj praksi zauzet je stav da se radi o jednom jedinstvenom vidu naknade nematerijalne štete.

Kod određivanja naknade sud nema čvrstih merila, pa u svakom konkretnom slučaju mora voditi računa o intenzitetu i trajanju duševnih bolova osuđenog, odnosno neosnovano lišenog slobode, kao i o dužini trajanja prinude. Visina naknade mora biti srazmerna pretrpljenoj šteti. Sudska praksa je izradila određene kriterijume koji služe sudu da u skladu sa čl. 224. ZPP po slobodnoj oceni donese ocenu o visini naknade. Ti kriterijumi mogu biti objektivni i subjektivni. Objektivni kriterijumi su : trajanje boravka u pritvoru, odnosno izdržavanje kazne, vrsta krivičnog dela koje je bilo predmet istrage, optužbe i neopravdane osude, ostale okolnosti na primer, da li je u tom krivičnom postupku bilo natpisa u štampi, na televiziji itd. Subjektivni kriterijumi su : stečeni subjektivni društveni ugled pre štetnog događaja, porodične prilike, zanimanje, stanje zdravlja lica pre i posle štetnog događaja, ranija osuđivanost oštećenog. Sve ove okolnosti (svaka pojedinačno i sve u zajedničkom sklopu) treba da posluže sudiji pri odmeravanju visine naknade pretrpljene štete. Svakako da prilikom određivanja visine naknade treba voditi računa da se njom ne pogoduje težnjama koje su nespojive sa njenom prirodom, i društvenom svrhom u smislu čl.200. stav 2. ZOO. Visina novčane naknade za nematerijalnu štetu zavisi i od toga da li je oštećenom data moralna naknada putem objavljivanja presude, ispravka informacije i sl. U tom smislu se izjasnila i sudska praksa, na primer presuda Vrhovnog suda Srbije Rev. Br. 2194/81 prema kojoj : „*nekad se svrha naknade može ostvariti samo putem objavljivanja sudske presude ili ispravke informacije, a nekada to nije dovoljno nego se mora odrediti i pravična novčana naknada oštećenom licu.*“

Analizirajući sudsku praksu u pogledu ovog vida naknade nematerijalne štete može se primetiti da s jedne strane sudovi ne utvrđuju dovoljno potrebne kriterijume na osnovu kojih određuju visinu štete, a s druge strane su i u dilemi

koliki iznosi treba da budu dosuđeni. Stoga je naročito važno ukazati da je neophodno utvrditi sve objektivne i subjektivne okolnosti prilikom odmeravanja visine naknade štete, a to su kao što smo već istakli: dužina trajanja lišenja slobode, uslovi pod kojima je lice bilo za vreme lišenja slobode (npr. boravak u samici), objavljivanje inkriminisanog slučaja u sredstvima javnog informisanja, intenzitet duševnih bolova u vezi sa kvalifikacijom inkriminisanog dela, tretman lica lišenog slobode kao siledžije, napuštanje takvog lica upravo zbog teške kvalifikacije dela koje mu se stavlja na teret, gubljenje ugleda u radnoj organizaciji, porodici, među prijateljima, prisilno odvajanje čoveka iz njegove životne sredine, lične i porodične prilike lica lišenog slobode, životno doba lica u pitanju, položaj ovog lica u društvu, njegova ranija neosuđivanost, strah za ličnu bezbednost, emotivna osetljivost, efektivna labilnost ovakvog lica, nervno rastrojstvo zbog boravka u zatvoru, malodušnost, potištenost, osećaj bespomoćnosti i si. Sve ove navedene okolnosti sud je dužan da razmotri i utvrdi kada je reč o naknadi nematerijalne štete licima neopravdano osuđenim ili neopravdano lišenim slobode, jer one predstavljaju kompletan kriterijum koji će moći da se koristi u primeni odredaba Zakona o obligacionim odnosima prilikom odmeravanja naknade. Pri tome je važno da se uzme u obzir što kompleksniji zbir kriterijuma primenljivanih u svakom pojedinom slučaju, s ciljem da bi se utvrdilo kako samo postojanje štete, tako još i visina naknade. Takođe potrebno je da sud tu vrstu i visinu naknade određuje u svakom pojedinom slučaju prema prethodno izloženim objektivnim i subjektivnim kriterijumima, a da se visina novčane naknade nematerijalne štete utvrđuje po slobodnoj oceni suda u smislu čl. 224. ZPP-a. Sud je svakako dužan da u obrazloženju svoje presude navede koje okolnosti u kom pravcu je uzeo za podlogu svoje odluke. Ovo je nužno da bi se obezbedila pravična naknada prema okolnostima slučaja, jer psihičke patnje i duševni bolovi su sami po sebi neprocenjivi i nikakav novčani iznos nije u stanju da te bolove otkloni. Nažalost, u našoj dosadašnjoj sudskoj praksi može se zapaziti da je prisutna prikrivena težnja da se ne daje puna naknada za pretrpljenu štetu ovim licima. Umanjenje naknade najčešće se motiviše finansijskim razlozima i materijalnom situacijom uopšte u društvu. Danas, kada se smatra da je pravo na naknadu štete ovih lica njihovo osnovno i neotuđivo pravo, nema ozbiljnih razloga da se naknadom ne obuhvate svi njeni oblici i da se visina ne daje u punom iznosu. U sudskoj praksi je čest slučaj da se naknada za ovaj vid nematerijalne štete dosuđuje po danu provedenom u pritvoru ili zatvoru, što je pogrešno, jer to ne može biti jedini kriterijum za dosuđivanje naknade za ovaj vid nematerijalne štete.

Druge okolnosti bitne za odmeravanje visine novčane naknade nematerijalne štete

Pored već napred iznetih elemenata i kriterijuma kojima sud treba da se rukovodi prilikom utvrđivanja i dosuđivanja naknade nematerijalne štete, potrebno

je istaći da se moraju utvrditi još neke okolnosti koje su značajne za odmeravanje naknade. To su: krivica štetnika, podeljena odgovornost i imovinske prilike štetnika i oštećenog.

Prema čl.205. ZOO odredbe o podeljenoj odgovornosti i sniženju naknade koje važe za materijalnu štetu shodno se primenjuju i na nematerijalnu štetu, te se u navedenim slučajevima primenjuju i 51.191. i 192. ZOO. U 51.191. st.1. ZOO predviđa se da: Sud može, vodeći računa o materijalnom stanju oštećenika, osuditi odgovorno lice da isplati manju naknadu nego što iznosi šteta, ako ona nije prouzrokovana namerno ni krajnom nepažnjom, a odgovorno lice je slabog imovnog stanja, te bi ga isplata potpune naplate dovela u oskudicu. Za primenu ovog člana treba da budu ispunjeni sledeći uslovi:

1. da je materijalno stanje oštećenikovo takvo da opravdava dosuđenje manje naknade nego što iznosi šteta,
2. da štetnik nije štetu prouzrokovao ni namerno ni krajnom nepažnjom,
3. da je odgovorno lice slabog imovnog stanja te bi ga isplata potpune naplate dovela u oskudicu.

Kada se govori o nematerijalnoj šteti ne smemo izgubiti iz vida da se emocionalni poremećaj prouzrokovao pričinjenom štetom manifestuje dvojako. Prvo tu je objektivan osećaj psihičkog ili fizičkog bola, nezavisan od činjenice ko je prouzrokovao štetu i drugo, posebno psihičko stanje zbog odnosa štetnika prema šteti koji može biti često u zavisnosti od toga da li je šteta prouzrokovana namerno ili krajnom nepažnjom ili iz obične nepažnje. Sasvim je sigurno da će oštećeni trpeti više ako je šteta pričinjena namerno ili krajnom nepažnjom odnosno manje ako je ona prouzrokovana običnom nepažnjom. U presudi Vrhovnog suda Vojvodine Rev. 791/82 od 4. III 1983. godine je rečeno: „Kad je šteta prouzrokovana namerno ili krajnom nepažnjom nema mesta sniženju naknade zbog slabog imovnog stanja štetnika, niti su sudovi u takvom slučaju dužni ocenjivati imovinsko stanje štetnika.“ Iz ove presude se jasno vidi da je ocena krivice štetnika uslov kod primene čl. 191. st. 1. ZOO, te utoliko je šteta prouzrokovana namerno ili krajnom nepažnjom sud se neće uopšte upuštati u ocenu ovih uslova.

„Ako je štetnik prouzrokovao štetu radeći nešto radi koristi oštećenika, sud može odrediti manju naknadu, vodeći računa o brižljivosti koju štetnik pokazuje u sopstvenim poslovima“ (čl. 191. st. 2. ZOO). U ovom slučaju ne ceni se da li je štetnik postupao namerno, krajnom ili običnom nepažnjom, nego se obična nepažnja pretpostavlja. Na sudu je da oceni da li je prilikom obavljanja posla štetnik pokazao onu brižljivost koju pokazuje u radu sa sopstvenim poslovima.

S druge strane, i ponašanje oštećenog može uticati na smanjenje obima naknade štete. U čl. 192. ZOO prihvaćeno je rešenje prema kome oštećeni koji je doprineo da šteta nestane ili da bude veća nego što bi inače bila ima pravo samo na srazmernu naknadu, a kada je nemoguće utvrditi koji deo štete potiče od oštećenikove radnje, sud će dosuditi naknadu vodeći računa o okolnostima slučaja. Ovakvo rešenje dobilo je svoju potvrdu i u načelnom stavu br. 2/80 Zajedničke

sednice Saveznog suda, republičkih vrhovnih sudova, pokrajinskih vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda od 25. i 26. III 1980. godine, prema kome :

„U slučaju kada je nastanku štete doprineo i oštećenik, lice odgovorno za nastanak štete dužno je nadoknaditi štetu oštećenom u srazmeri sa podeljenom odgovornošću.“

Isto tako, ponašanje oštećenog, kojim omogućava nastanak štete takođe upućuje na podeljenu odgovornost i ima uticaja kod određivanja visine naknade. Na primer, lice koje uđe u automobil i kojim upravlja vozač pod uticajem alkohola i samo pristaje delimično na štetu koju može zadobiti u saobraćajnoj nezgodi. Podeljene odgovornosti nema ako je lice ušlo u vozilo pod prinudom alkoholisanog vozača, i ako uopšte nije znalo daje vozač alkoholisan, jer se tada ne može uzeti da je ono prihvatilo rizik ovakve vožnje.

Zakon o obligacionim odnosima sankcionisao je pristanak oštećenog u 51. 163. stav. 1.: *„Ko na svoju štetu dozvoli drugome preduzimanje neke radnje, ne može od njega zahtevati naknadu štete prouzrokovane tom radnjom.“* Pristanak na štetu u slučaju kada stranka zna za rizik smatra se datim kada se stranka tom riziku izloži i ako je na to ne obavezuje radna ili neka druga dužnost.

Uzimanje u obzir imovinskih prilika štetnika i oštećenog kao okolnosti koje, pod određenim uslovima, mogu uticati na visinu novčane naknade, rezultat su ideje o socijalizaciji odgovornosti. Praksa je pokazala da se prilikom odmeravanja naknade ne može poći samo od materijalnog položaja štetnika, niti je to opravdano, naročito u slučajevima kada se oštećeni nalazi u takvim materijalnim prilikama da bi snižavanjem odmeravanja dospeo u oskudicu. Zato se stalo na stanovište da se kod odmeravanja naknade mora u prvom redu poći od zaštite materijalnog položaja oštećenog ili da se bar o interesima oštećenog i štetnika mora voditi jednako računa. Prvenstveno zaštita interesa oštećenog dolazi do izražaja u slučajevima kada štetu prouzrokuje lice za čije radnje odgovara neko drugo lice. U tim slučajevima pojedini pravni sistemi predviđaju da se obaveže za štetu i lice koje se inače ne može obavezati, ako su njegove imovinske prilike bolje od prilika oštećenog. U našem pravu imovinske prilike štetnika i oštećenog nisu mogle biti od uticaja na odmeravanje visine naknade štete prema pravnim pravilima koja su se u nas primenjivala. Međutim, pod uticajem pravne teorije, sudska praksa je počela priznavati, pod određenim uslovima, imovinsko stanje štetnika i oštećenog kao jedan od kriterijuma za određivanje visine naknade nematerijalne štete. Tako u jednoj odluci Vrhovnog suda Srbije zauzeto je stanovište *da se naknada nematerijalne štete može umanjiti ako je odgovorno lice slabog imovnog stanja, te bi ga isplata potpune naknade dovela u oskudicu, ali samo pod uslovom da šteta nije prouzrokovana ni namerno ni iz krajne nepažnje.*

Kada je u pitanju sniženje naknade nematerijalne štete ipak se mora voditi računa o cilju naknade, jer prema tome imovinske prilike oštećenog imaju ovde drugačiji značaj nego kod naknade materijalne štete. Dva lica, koja trpe po vrsti i intenzitetu istu nematerijalnu štetu, neće istim sumama novca pribavljati jednaka

zadovoljstva koja će pomoći uspostavljanju emocionalne ravnoteže. Emotivna, čulna i druga unutrašnja zadovoljstva opredeljena su željama ljudi, a ona izviru ne iz materijalnog, već iz duhovnog bogatstva ličnosti. Može se dogoditi da jedno lice dobijenom naknadom ne može da priušti sebi zadovoljstvo koje će mu pružiti satisfakciju za pretrpljenu nematerijalnu štetu, dok će drugom, sa istom naknadom, biti pružena mogućnost da postigne i daleko veću satisfakciju. Neki pisci ističu da ne bi trebalo voditi računa o imovinskim prilikama oštećenih prilikom odmeravanja naknade nematerijalne štete, jer bi odmeravanja različite naknade za iste štete bilo u suprotnosti sa načelom jednakosti građana pred zakonom. Jednakost ovde neće biti zadovoljena tako što će se za jednake štete davati jednaka naknada, već tako što će se svakom oštećeniku posredstvom novčane naknade omogućiti da pribavi zadovoljstva koja su u srazmeri sa nematerijalnom štetom koju trpi, a ta zadovoljstva su u zavisnosti od stepena u kome smo navikli da zadovoljavamo naše potrebe, pri čemu standard i materijalne prilike u kojima je oštećeni zadovoljavao svoje potrebe nemoraju odgovarati karakteru njihovih želja čijim se ostvarivanjem postiže svrha naknade nematerijalne štete.

Prema članu 200. st. 2 ZOO prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i visini njene naknade, sud je dužan da vodi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi naknada, ali i o tome da se njom ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom. Nema sumnje da su ovim stavom određeni društveni kriterijumi za određivanje novčane naknade nematerijalne štete, dok su u st.1. istog člana dati subjektivni elementi. Da bi se utvrdila adekvatna visina naknade za nematerijalnu štetu nije odlučujuće samo to kako oštećenik štetu doživljava, već je prema gledanju društva u datom momentu nanescena šteta takvog značaja da je potrebno takvo repariranje, a pri tome treba voditi računa da je svrha novčane naknade satisfakcija, omogućavanje oštećeniku pribavljanja sopstvenog zadovoljstva koje će mu kompenzirati pretrpljenu štetu, pa je stoga novčana naknada opravdana samo u onoj novčanoj svoti što je potrebna za pribavljanje takvog zadovoljstva. Pravilnom ocenom elemenata iz čl.200. st.2. ZOO sprečava se dosuđivanje novčane naknade nematerijalne štete suprotno njenoj društvenoj svrsi.

Predlozi za izmenu Zakona o obligacionim odnosima

Izlaganja o okolnostima i kriterijumima od kojih zavisi odmeravanje visine naknade nematerijalne štete koje de lege lata sudovi primenjuju do vodi do zaključka da se novčana naknada nematerijalne štete ne može šablonizirati ni generalizovati. Međutim, činjenica je da je u praksi ovo dosta čest slučaj. Naime, sudovi prilikom dosuđivanja novčane naknade polaze od određenih šablonskih parametara, pri čemu visina naknade uglavnom zavisi od nalaza i mišljenja lekara veštaka. Tu se otvara problem kvaliteta veštačenja odnosno objektivnosti sudskih veštaka koji u praksi do danas nije adekvatno rešen. Ovaj problem je uočen ne

samo kod nas nego i u drugim zemljama te se čine pokušaji da se medicinski kriterijumi objektiviziraju kako bi što manje bilo subjektivizma i voluntarizma u nalazima i mišljenjima lekara veštaka u ovim predmetima. Ove pokušaje treba pozdraviti i podržati ukoliko se želi suštinski suočiti sa ovim spornim pitanjem i pronaći rešenje koje je u skladu sa zakonom ali istovremeno i obezbediti pravičnost u rešavanju ovih predmeta.

Naš Zakon o obligacionim odnosima dosuđuje naknadu nematerijalne štete zbog duševnih bolova zbog umanjenja životnih aktivnosti i naruženosti i duševnih bolova zbog smrti bliskog lica odnosno teškog invaliditeta bliskog lica. U svim ovim slučajevima, kao i u drugim, kada su u pitanju duševni bolovi javlja se problem kako njih utvrditi i stepenovati po intenzitetu i trajanju kada je to individualno za svako oštećeno lice. U praksi sudovi ove duševne bolove obrazlažu najčešće jednom uobičajenom frazom bez da daju detaljno i suštinsko obrazloženje. Zato prilikom noveliranja Zakona o obligacionim odnosima treba preispitati zakonsku formulaciju pojma naknade nematerijalne štete. Pojedina zakonodavstva imaju rešenje da se naknada dosuđuje za umanjenju životnu aktivnost, odnosno za povredu prava ličnosti, a ne za duševne bolove zbog umanjene životne aktivnosti. Čini nam se da je ovo rešenje bolje i objektivnije od sadašnjeg pozitivnog rešenja u našem Zakonu jer je činjenica da se umanjena životna aktivnost manifestuje kroz određene posledice izazvane štetnim događajem jer oštećeni sada više ne može na primer da igra fudbal, da svira klavir itd. Isto tako i kod dosuđivanja naknade za naruženost ako je kod nekog lica usled šetnog događaja došlo do naruženosti naknadu štete treba dosuditi prema utvrđenom stepenu naruženosti, a ne za duševne bolove, jer je kao što smo već istakli veoma teško utvrditi i odrediti koliki su duševni bolovi kod oštećenih lica što može da dovede do subjektivizma prilikom dosuđivanja naknade. Sudovi praktično i polaze od toga koji stepen naruženosti postoji kod oštećenog na osnovu datog nalaza i mišljenja lekara veštaka i od stavova sudske prakse koliko se dosuđuje u momentu presuđenja za pojedini stepen naruženosti (laki, srednji i teški) i na osnovu toga određuju visinu pravične naknade za ovaj vid nematerijalne štete. Dakle, sudovi niti se upuštaju u dokazivanje niti utvrđuju koliki su duševni bolovi kod pojedinih oštećenih. Ova konstatacija se može odnositi i na sve druge slučajeve gde se dosuđuje naknada nematerijalne štete zbog pretrpljenih duševnih bolova.

Treba preispitati krug subjekata koji imaju pravo na naknadu nematerijalne štete. Ovde mislimo na slučajeve naknade nematerijalne štete zbog smrti bliskog lica i naročito teškog invaliditeta bliskog lica. ZOO u čl.201 je opredelio krug subjekata tako što je propisao da pravo na naknadu ovih vidova nematerijalne štete imaju bračni drug, deca i roditelji, a braća i sestre i vanbračni drug pod uslovom da je između njih i umrlog, odnosno povređenog postojala trajnija zajednica života. Mislimo da je ovakav pristup zakonodavca restriktivan i da u krug subjekata koji bi imali pravo na naknadu ovih vidova nematerijalne štete treba uključiti bez ikakvih uslova, dedu i babu, unuke, a očuha i maćehu i polubraču i

polusestre ukoliko postoji dokaz o bliskim ličnim odnosima. Ovo iz razloga što su, po pravilu, emotivne veze između dede i babe i unuka veoma čvrste i intenzivne i to bez obzira da li su roditelji živi ili ne, i da li je između dede i babe i unuka uspostavljen odnos sličan roditeljskom. Deda i baba imaju važnu ulogu u porodičnom životu i stoga smo mišljenja da bi morali biti uključeni u krug onih lica koja imaju pravo na naknadu nematerijalne štete zbog smrti bliskog lica i zbog naročito teškog invaliditeta bliskog lica.

Dosuđivanje nematerijalne štete pravnom licu

U vezi sa ovim je i pitanje naknade nematerijalne štete pravnom licu. Naša sudska praksa je zauzela negativan stav i nedozvoljava dosuđivanje naknade nematerijalne štete pravnom licu (vidi pravno shvatanje Vrhovnog suda Srbije od 5.02.2001. godine). Ovaj stav Vrhovnog suda polazi od toga da duševne bolove može da trpi samo fizičko lice, a ne i pravno lice. Međutim, praksa Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu je da se priznaje pravo na nematerijalnu štetu i pravnom licu budući da se posledice povrede poslovnog ugleda nekog pravnog lica ne mora odnositi samo na njihovu imovinu. Zato kada je reč o subjektima prava na naknadu nematerijalne štete prilikom noveliranja Zakona o obligacionim odnosima treba proširiti krug subjekata u odnosu na postojeće pozitivno rešenje.

Isto tako treba proširiti i oblike (vidove) naknade nematerijalne štete koji su sada taksativno i veoma restriktivno određeni u Zakonu o obligacionim odnosima.

Savremeni način života zahteva elastičniju zakonsku formulaciju koja bi omogućila da se sveobuhvatnije pruži zaštita povređenih subjektivnih prava koja se odnose na prava ličnosti u najširem smislu reči. Ovo proizilazi i iz međunarodnih dokumenata u čijim normama se štite prava ličnosti a koje norme obavezuju i našeg zakonodavca. Pri čemu, treba imati u vidu da se ne mora uvek raditi o novčanoj naknadi već da se satisfakcija oštećenom licu može pružiti i na drugi način.

Zastarelost potraživanja nematerijalne štete

Posebno pitanje koje zasluhuje pažnju jeste pitanje zastarelosti potraživanja naknade nematerijalne štete. Prema važećem pravnim stavovima Vrhovnog suda Srbije izraženim kroz revizijske odluke zastarelost potraživanja naknade nematerijalne štete za fizičke bolove počinje teći od prestanka bolova, za strah od prestanka straha, za duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti od završetka lečenja i saznanja za trajno umanjenje životne aktivnosti ili pogoršanja zdravstvenog stanja – od dana saznanja za novu težu posledicu. Prema članu 376 potraživanje naknade prouzrokovane štete zastareva za tri godine od kada je oštećenik doznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo, a prema stavu 2. člana 376. u svakom slučaju ovo potraživanje zastareva za 5 godina od kada je šteta nastala.

Ranija sudska praksa je striktno razlikovala objektivni rok za naknadu štete od pet godina i taj rok je tekao od dana štetnog događaja i subjektivni rok od tri godine koji je tekao od dana kada je oštećeni saznao za štetu i za lice koje je štetu učinilo. Prema sada važećim pravnim stavovima nema jasne distinkcije između početka toka zastarelosti između subjektivnog i objektivnog roka zastarelosti. A što je suprotno zakonskom rešenju jer objektivni rok po zakonu počinje da teče od dana kada je šteta nastala, a šteta je nastala sa danom štetnog događaja a ne sa danom prestanka bolova ili prestanka straha. Ovo može biti početak toka zastarelosti kod subjektivnog roka ali ne i kod objektivnog roka. U suprotnom ne bi postojala razlika između subjektivnog i objektivnog roka u pogledu početka toka ovih rokova, a što nije ni logično, niti je to bila intencija zakonodavca.

Kamata kod nematerijalne štete

U pogledu kamate na dosuđene iznose naknade nematerijalne štete sudska praksa je zauzela stav da kamata na dosuđeni novčani iznos naknade nematerijalne štete teče od donošenja presude pa do isplate, a ne od dana podnošenja tužbe.

U članu 277. ZOO je propisano da dužnik koji zadocni sa ispunjenjem novčane obaveze duguje, pored glavnice, i zateznu kamatu po stopi utvrđenoj saveznim zakonom. Sada to više nije savezni zakon nego zakon Republike Srbije.

Stav koji je sudska praksa zauzela još davne 1977. godine zaslužuje ozbiljno preispitivanje jer ne samo da nije u skladu sa zakonskim propisom nego ni sa savremenim tendencijama u materiji odštetnog prava. Naime, samim nastankom štetnog događaja štetnik odnosno lice koje odgovara za štetu pada u docnju te podnošenjem tužbe za naknadu štete počinje da teče zakonska zatezna kamata. Ovo nije sporno kada je u pitanju naknada materijalne štete ali jeste sporno kada je u pitanju naknada nematerijalne štete. Kod materijalne štete ako je izvršeno plaćanje i obaveza dužnika prerasla u novčanu obligaciju tada od tog dana počinje da teče zakonska zatezna kamata. Ako se šteta utvrđuje na osnovu nalaza i mišljenja veštaka tada zakonska zatezna kamata počinje da teče od dana utvrđivanja visine štete date u nalazu i mišljenju veštaka. Postavlja se pitanje zašto kamata na dosuđene novčane iznose nematerijalne štete teče od dana presuđenja. Kao argumentacija za ovakvo rešenje se ističe da tek sa donošenjem presude su utvrđeni iznosi nematerijalne štete pa da od tog momenta dužnik pada u docnju. Međutim, ovaj argument nije potpuno tačan jer se i novčani iznosi za naknadu nematerijalne štete utvrđuju na osnovu nalaza i mišljenja lekara veštaka koji datum je različit od datuma donošenja sudske presude. Osim ovog, postoji još značajniji razlog za rešenje da se zauzme stanovište ili još bolje propiše zakonom da zatezna kamata na dosuđenu naknadu nematerijalne štete počinje da teče od podnošenja tužbe. Ovakvo zakonsko rešenje bi značajno uticalo na ponašanje dužnika – štetnika da brže naknadi štetu oštećenom jer bi kamata kao imovinska sankcija pogađala štetnika pa ne bi imao interesa da razvlači i odugovlači postupak za naknadu štete.

Ovakvim rešenjem ne samo da bi oštećeni brže dobio satisfakciju nego bi i značajno doprinelo kako ubrzanju parničnog postupka tako i smanjenju broja parnica za naknadu nematerijalne štete. Imajući u vidu brojnost predmeta za naknadu nematerijalne štete i značaj koje ove parnice imaju za subjekte i društvo u celini a posebno i sa aspekta zaštite prava na suđenje u razumnom roku zakonsko rešenje koje bi konstituisalo pravo na zateznu kamatu od dana podnošenja tužbe kada je u pitanju naknada nematerijalne štete ima puno opravdanje i svoju svrsishodnost.

Zaključna razmatranja

Analizirajući sudsku praksu iz ove oblasti može se zapaziti veoma različito postupanje naročito kod prvostepenih sudova prilikom odmeravanja visine pravične novčane naknade nematerijalne štete. Pored već navedenih kriterijuma iz Zakona o obligacionim odnosima i onih koje je sudska praksa izgradila i verifikovala, očigledno je potrebno učiniti nešto više da bi se obezbedilo ujednačavanje sudske prakse u ovoj materiji. Pri čemu, to ne znači naše zalaganje za unifikaciju ove materije već zalaganje za ostvarivanje osnovnog ustavnog načela o ravnopravnosti građana pred sudom. Kako se može objasniti i argumentovano odbraniti da u jednom slučaju se za pretrpljene duševne bolove zbog smrti bliskog lica dosudi 1.500.000,00 dinara, a u drugom slučaju 300.000,00 dinara ili da se u jednom predmetu dosudi ukupna nematerijalna šteta 16.000.000,00 dinara a u drugom 1.000.000,00 dinara, a da kada se uporede svi parametri koji su odlučni prilikom dosuđivanja naknade se ne zapaža tako ogromna razlika između ova dva slučaja. Naravno, pored ova dva, možemo reći ekstremna slučaja, postoje i drugi dosta brojni slučajevi u kojima je razlika u dosuđenoj naknadi dva do tri puta, a bez realnog opravdanja jer se radi gotovo o istim činjeničnim situacijama.

Istina, nije jednostavan zadatak suda da polazeći od konkretnih okolnosti odredi upravo takav iznos pravične novčane naknade koji je potreban i dovoljan da se uspostavi narušena psihička ravnoteža oštećenog dobijanjem odgovarajuće satisfakcije u novčanom iznosu, ali to ne znači da treba prihvatiti arbitrarno postupanje suda kada su u pitanju ovi sporovi.

Poseban problem u ovim sporovima jesu veštačenja. Naime, bez obzira što je sudija laik u medicini i što mu je za to potrebna pomoć lekara veštaka primećujemo da u nalazima i mišljenjima veštaka ponekad postoje veoma različiti pristupi, ovo pogotovo kada se radi o utvrđivanju procenta umanjenja životne aktivnosti. Sud ne može da dosudi pravičnu novčanu naknadu bez nalaza i mišljenja veštaka, ali je problem u tome što nema opšteprihvaćenih merila prema kojima se utvrđuju procenti umanjenja životne aktivnosti. Ni sami veštaci se ne izjašnjavaju odakle im uporište za iskazan procenat umanjenja životne aktivnosti, pa tako jedan veštak daje 10%, a drugi veštak daje 30% za iste ili veoma slične povrede odnosno posledice. Ako i zanemarimo eventualne zloupotrebe od strane veštaka, činjenica je da su moguće značajne razlike u proceni jedne iste posledice

od strane različitih veštaka. Zato bi bilo korisno utvrditi zajedničke medicinske kriterijume koji bi služili kao podloga za veštačenje u sporovima za naknadu nematerijalne štete u parnici.

Osim toga, bilo bi uputno i korisno da Vrhovni sud Srbije kao najviši sud u Republici povremeno (jednom godišnje ili u dve godine u zavisnosti od inflatornih kretanja) utvrđuje na sednici Građanskog odeljenja iznose koji bi služili kao orijentacija nižestepenim sudovima prilikom utvrđivanja visine pravične novčane naknade nematerijalne štete. Time bi se postigla jedinstvena primena zakona i ravnopravnost građana i ostalih pravnih subjekata pred sudom. Ovi orijentacioni kriterijumu bi bili upravo to: orijentacioni. S jedne strane, time se ne bi sprečavala individualizacija svakog konkretnog slučaja, ali bi se onemogućilo arbitrarno postupanje sudova sa drastično različitim dosuđenim iznosima na ime naknade nematerijalne štete, jer bi se dosuđeni iznosi morali kretati u okviru minimalno i maksimalno određenog iznosa. S druge strane, punomoćnici stranaka bi imali orijentaciju u kojim iznosima da postavljaju tužbene zahteve, a osiguravajuće organizacije bi imale jasne kriterijume za pokušaj vanskodskog poravnanja sa oštećenim licima što bi znatno uticalo na brzinu, efikasnost i ekonomičnost postupka za naknadu štete, a to je u interesu svih subjekata.

Ovo zalaganje za utvrđivanje orijentacionih iznosa pravične novčane naknade nematerijalne štete nije novina, jer su orijentacione tablice postojale i u ranijoj sudskoj praksi utvrđene od strane pojedinih vrhovnih sudova, a u tom smislu postoje primeri i u uporednom pravu (npr. Vrhovni sud Hrvatske je na sednici Građanskog odeljenja 29.12.2002.godine doneo orijentacione kriterijume i svote za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete).

Prof. Aleksandar Radovanov, Ph.D.

Faculty of Law, The University of Business Academy, Novi Sad

A recompense of a non-material damage (A notion, kinds and determination of a recompense amount)

A b s t r a c t

We can freely say that a question of a recompense of a non-material damage is one of everlasting questions in the Law of Contract. When we are talking about a recompense of a non-material damage, the main source of legal relationships in this segment is the Statute of contractual relationships which was brought in 1978. It referred to the solutions being given by a court practice in the lack of positive regulations in this field. Opinions being connected with a recompense of a non-material damage in a legal doctrine were divided. As far as a court practice was concerned, it was quite restrictive. Today, the existence of the right to

a recompense of a non-material damage is not a controversial matter either in a theory of law or a court practice. But, the question of determination of its amount as well as criteria which should be applied in the process of defining the fair amount for particular kinds of non-material damage is still disputable either in a legal doctrine or a court practice. Besides this one there have appeared some new disputable questions such as: the number of subjects having the right to a recompense, the forms of a recompense of a non-material damage, the matter of the limitation period for instituting legal proceedings and adjudging a legal interest on arrears as well as the matter of an inherited right according to a recompense of a non-material damage. In this work paper, the author contemplates all these questions not only from the aspect of "*de lege lata*", but also from the aspect of "*de lege ferenda*".

Key words: non-material damage, forms of a recompense of a non-material damage, a recompense amount, justice, recompense subjects, a limitation period for instituting legal proceedings, interest of arrears.

Literatura

1. Obren Stanković, Naknada štete, Nomos, Beograd, 1998.
2. Milan Šemić, Prouzrokovanje i naknada štete, Gradska narodna biblioteka, Zrenjanin, 1999.
3. Zdravko Petrović i Aleksandar Radovanov, Deliktna odgovornost i naknada štete. Pravo, Novi Sad, 2001.
4. Aleksandar Radovanov, Načelni stavovi i pravna shvatanja, Intermeks, Beograd, 2004.
5. Aleksandar Radovanov i Zdravko Petrović, Naknada štete, Zbornik sudske prakse, Privredna akademija, Novi Sad, 2009.
6. Aleksandar Radovanov, Neka sporna pitanja iz oblasti naknade nematerijalne štete – *de lege lata* i *de lege ferenda*, Zbornik radova, Pravni fakultet, Kragujevac, 2008.
7. Aleksandar Radovanov, Sudska praksa iz oblasti naknade nematerijalne štete, Zbornik radova, Budva, 2001.
8. Aleksandar Radovanov, Odmeravanje visine pravične naknade nematerijalne štete, Pravo teorija i praksa br. 5-6, Novi Sad 2002. god.
9. Aleksandar Radovanov, Pravična novčana naknada nematerijalne štete i stavovi sudske prakse, Zbornik radova, Budva, 2006.
10. Aleksandar Radovanov, Odmeravanje visine pravične naknade nematerijalne štete sa predlogom za utvrđivanje orijentacionih iznosa, Zbornik radova, Palić, 2006.

11. Zdravko Petrović, *Naknada nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti*, Beograd, 1996.
12. Aleksandar Radovanov i Slobodan Stanišić, *Sudska praksa iz oblasti naknade štete u obliku rente*, Zbornik radova, Budva, 2002.